

Людмила ЧУХНО

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Подільського державного аграрно-технічного університету,
м. Кам'янець-Подільський*

Віталій ЧУХНО

*кандидат ветеринарних наук, доцент кафедри ветеринарного
акушерства, внутрішньої патології та хірургії
Подільського державного аграрно-технічного університету,
м. Кам'янець-Подільський*

СВІТОГЛЯДНА КОНЦЕПЦІЯ ІВАНА БАГРЯНОГО

Терор 1937–1938 рр. охопив увесь Радянський Союз і мав на меті змести всіх реальних та уявних ворогів Сталіна. У той час репресіям піддавалися не лише керівні особи, а й робітники, колгоспники, інтелігенція, військовослужбовці і навіть діти «ворогів народу». Суспільство дедалі глибше занурювалося у трясовину страху, розпачу, деградувало морально. За особистою вказівкою Сталіна від імені ЦК ВКП(б) заарештованих піддавали тортурам.

Так, у підмосковній тюрмі «Сухановка» існувало не менше 52 видів катування. Крім страхітливих і витончених побоїв були і такі методи мордування, як підтрювання газом, занурювання ліктів у окріп, виколування одного ока, тригодинне сидіння куприком на кутку стільця тощо. На очах у в'язнів на крижаний стовп був перетворений один зі священників за те, що відслужив у бараці Всенощну перед Різдвом 1938 р. Існував і своєрідний електричний стілець. Не витримуючи нелюдських мук, жертви давали свідчення і на себе, і на своїх знайомих, і навіть на рідних. Так забезпечувалася нова хвиля арештів.

Репресії в СРСР, як і все інше, здійснювалися планово. Так, НКВС України отримав із Москви наказ репресувати в 1937 р. 28 000 чол. Але плани було

прийнято перевиконувати. Тому нарком внутрішніх справ УРСР І. Леплевський двічі звертався в Москву з проханням збільшити ліміти на репресії. Як наслідок, «червонозоряна столиця» прислала в Україну нові плани: розстріляти – 26 150 чол., відправити у концтабори – 37 600.

Під час терору 1937–1938 рр. Україна знову зазнала дошкульніших ударів, ніж інші республіки [1]. А. Авторханов, аналізуючи в книзі «Империя Кремля» національний склад жертв «великого терору» 1930-х років, зазначає: «Саме серед української... інтелігенції жертв терору було в декілька разів більше, ніж у центральних областях Росії». Навіть Л. Троцький, котрий свого часу не приховував негативного ставлення до українського народу, визнавав, що «ніде репресії, чистки, придушення та всі інші види бюрократичного хуліганства в цілому не досягли таких страшних розмірів, як в Україні, у боротьбі з могутніми прихованими силами в українських масах, що прагнули більшої свободи й незалежності». Загалом, за даними історика А. Антонова-Овсієнка, терор 1935–1941 рр. приніс 20 млн. жертв.

Що ж стосується України, то, за підрахунками М. Максудова, колишнього радянського демографа, який виїхав на Захід, прямі людські втрати в УРСР від репресій у 1927–1938 рр. становили щонайменше 4,4 млн. чол.

Утисків і жорстоких знущань зазнав також і український поет, публіцист, прозаїк, політичний діяч Іван Павлович Багрянний (справжнє ім'я Іван Лозов'ягін, або Лозов'яга), який народився 2 жовтня 1906 р. в Охтирці на території сучасної Сумської області, а помер 25 серпня 1963 р. в німецькому місті Новий Ульм [2; 3].

Іван Багрянний став частиною світової історії як «видатний радянський письменник-емігрант», хоча з упевненістю можна сказати, що якраз радянським сам літератор хотів бути найменше. У 19 років (1925 р.) він добровільно вийшов з комсомолу, у 1932 р. був заарештований за «проведення контрреволюційної агітації», відправлений у спецпоселення на Далекий Схід,

після невдалої втечі з якого відбував термін на БАМі, звідки знову втік у 1937 р. Через рік був заарештований і з 1938 по 1940 р. провів у Холодногірській в'язниці в Харкові; з початком німецької окупації переїхав в Галичину, де вступив в ОУН і працював у відділі пропаганди, написавши у 1944 р. свій знаменитий роман «Звіролови» (пізніше відомий як «Тигролови»).

Після війни залишився на Заході, до кінця своїх днів співпрацюючи з ОУН і викриваючи брехню СРСР, першим розповів всьому світу правду про звірства і звичаї більшовиків в романі «Сад Гетсиманський» (1950) про 5 років свого ув'язнення в тюрмах і таборах СРСР [3]. Роман шокував багатьох на Заході, у 1963 р. був висунутий на Нобелівську премію, однак раптова смерть 57-річного письменника не дозволила офіційно представити його до нагороди.

Через 20 років після виходу у світ «Саду Гетсиманського» Нобелівська премія у 1970 р. була присуджена іншому «радянському письменнику» Олександру Солженіцину, чий знаменитий «Архіпелаг ГУЛАГ» був опублікований в Парижі у 1973 р., залишивши в тіні ім'я українця-емігранта Івана Багряного.

У творчості Івана Багряного однією з найголовніших тем є демонстрація всій світовій спільноті суті більшовицького режиму, викриття жорстокості, підлих методів роботи каральних органів. Для реалізації останньої із зазначених цілей письменник використовував власний досвід, оскільки в катівнях радянських спецслужб йому самому довелося провести чимало часу.

«Сад Гетсиманський» є гімном людській гідності на межі буття і смерті, та одночасно і гнівним вирокom тоталітарному сталінському режиму, який нищив мільйони людей без слідства і суду, а головне – без вини винних. В творі йдеться про трагічну долю сім'ї сільського коваля Якова Чумака, зокрема, його наймолодшого сина Андрія.

Прізвища змальованих у романі слідчих НКВС, тюремних адміністраторів, в'язнів невигадані. Автор, як він сам говорив, зберіг їх для того, щоб нащадки знали катів народу, а жертви не залишилися безіменними.

Ідея твору, світоглядна концепція автора розкривається через діалоги між катами і жертвою [2; 3]. Слідчі відстоюють штучний, неприродний світ, в якому «людина є пшик» і де «людей вистачить», скільки не вбивай. А герой терпить будь-які тортури і не ламається, бо за ним гуманістичний світ, де вічна лише людська душа, а політичний режим – минулий. Андрій і його слідчі, мов Христос і Понтій Пілат, проходять перед грядущими віками, перед нами і перед нашими дітьми, і далі – слідчі Великін, Фрей, Сергєєв, Донець – породження невмолимого механізму сталінської репресивної машини. У кожного з них свої методи і стиль роботи, своя понівечена доля і душа, але спільний на всіх страх і приреченість, приховані жорстокістю та цинізмом.

Андрій же, як і його брати та друзі з ув'язнених, натура духовно цілісна. Він не жертвує собою чи будь-ким в ім'я ідеї, він живе в ім'я того, у що вірить. Як і для більшості однокамерників, для Чумака головне – не втратити в собі Людину серед цього гвалту, не стати «пшиком», не визнати себе винним без вини.

Страшним був вирок для дітей сільського коваля Чумака. Чотирьом синам і зовсім юній сестрі Галі було суджено пройти усі муки НКВС. Ніхто з них не просив помилування, бо не визнавав «пролетарського правосуддя, здійснюваного закаблуками й палкою», як і «соціалізму, будованого тюрмою і кулею». Заміна розстрілу двадцятирічною каторгою мало що змінила в їхньому сплюндрованому житті. Але віриться, що і через ці довгі роки вони пройдуть без злості і ненависті, винесуть все, що приготувала їм доля, залишаться справжніми патріотами України.

Роман «Сад Гетсиманський» літературні критики називають одним з перших творів подібного змісту, автором яких є емігрант з СРСР. У творі розповідаються правдиві відомості про каральний механізм жорстокого

більшовизму. Багряний розповів про пережите читачам набагато раніше за Солженіцина, хоча «Сад Гетсиманський» і «Архіпелаг ГУЛАГ», безсумнівно, дуже схожі твори. Успіх Солженіцина пояснюється тією самою різницею в часі між виходом творів, за два десятиліття суспільство змінилося.

Обидва романи Івана Багряного стали добре відомими для читачів з європейських країн. «Тигролови» та «Сад Гетсиманський» через короткий час після появи в друкованому вигляді перевидавалися англійською, німецькою, французькою, іспанською та багатьма іншими мовами. У європейському суспільстві твори письменника викликали резонанс.

Не менш сильний ефект справила публікація памфлету «Чому я не хочу вертатись до СРСР?». Перекладений на величезну кількість іноземних мов текст користувався популярністю не тільки серед українських емігрантів за кордоном [2].

Зміст тексту допоміг змінити ставлення до Радянського Союзу багатьом європейським політикам. У творчості письменника критики називають цей твір шедевром, в якому відобразилася публіцистика Багряного, темпераментна і багатогранна.

Текст памфлету був відповіддю літератора не тільки на пропаганду, поширювану Країною Рад, а й на дії урядів західних держав. На той час загальноприйнятою практикою була допомога радянській владі в примусовій репатріації людей, які виїхали за кордон. Після повернення на радянську територію колишні мігранти негайно потрапляли в концтабори.

Для патріота, яким був письменник, міграція була можливістю боротися за українську незалежність. Крім того, в рядках скандального памфлету міститься докір європейській спільноті, яка щосили намагалася не помічати, що в окремо взятій країні відбуваються трагедії мільйонів людей. Більше того, під впливом сталінської пропаганди нерідко європейці ворожее ставилися до

людей, які виїхали з Радянського Союзу, сприймаючи їх як колабораціоністів і прихильників фашистської ідеології.

Через короткий час текст розійшовся величезними тиражами, шокована світова громадськість звернула увагу на катастрофу, якою було насправді становище радянської людини. В результаті насильницької репатріації вдалося уникнути багатьом людям, які знайшли притулок від більшовиків в європейських державах.

Публіцистику Багряного експерти називають квінтесенцією національної гідності та суверенності, в ній автор обґрунтовує суть національного буття. У творах публіцистичного жанру літератор послідовно і безкомпромісно, з аргументацією розкриває типовий російський великодержавний шовінізм у всіх його проявах [2].

Не відрікся літератор від власної душі ані в катівнях сталінської системи, ані на допитах у гестапо. Вірність обраним ідеалам і рідній країні письменник зберіг і в еміграції. Перебуваючи за кордоном, творив з непохитною вірою в те, що Україні судилося стати незалежною, вільною державою.

Не з чуток був знайомий письменник з соціалізмом і комуністичною ідеологією. Особисто переживши вплив цих явищ на власну свідомість, письменник міг дати більш точну оцінку і спрогнозувати майбутнє комунізму. Фальшивим обіцянкам більшовиків повірили мільйони співгромадян, щоб потім залишитися обдуреними. Сили письменнику надавав гнів за ошуканих українців, біль за знищене відродження нації у вигляді УНР.

Отже, через памфлети, прозу, поезію і публіцистику Багряного червонною ниткою проходить одна тема – письменник стверджує, що, незважаючи на геноцид і спроби знищення, українська нація і країна живі.

Про те, що слово письменника дійсно проникало в душу, навіть якщо читач не поділяв точку зору літератора, свідчить ціла книга з критикою творів Багряного. У 1963 р., перед смертю літератора, вийшло видання «На

літературному базарі. Поезія, проза і публіцистика Івана Багряного». Сповнена брудної критики книга написана якимось Володимиром Наддніпрянцем. Розкрити цей псевдонім літературознавці не можуть і по нинішній день.

Список використаних джерел та літератури:

1. Жулинський М. Із забуття – безсмертя: сторінки призабутої спадщини. –К., 1990. – 446 с.
2. Шаргородська А.Ф. Традиції і новаторство Івана Багряного в осмисленні національної ідеї (на матеріалі публіцистики): <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2222>
3. Кобута С.С. Концепція «вільної людини» у творчій спадщині Івана Багряного та Джорджа Орвелла: http://shron1.chtyvo.org.ua/Kobuta_Svitlana/Kontseptsiiia_vilnoi_liudyny_u_tvorchii_spadschyni_Ivana_Bahriano_ho_ta_Dzhordzha_Orvella.pdf

Резюме. У статті проведено короткий екскурс основних періодів життєдіяльності українського поета, публіциста, прозаїка, політичного діяча Івана Павловича Багряного. На основі його літературної спадщини («Сад Гетсиманський», «Тигролови», памфлет «Чому я не хочу вертатись до СРСР?») зроблено висновки про його світоглядні позиції та ставлення до більшовицького режиму у Радянському Союзі та зокрема в Україні. Автор обґрунтовує суть національного буття. У творах публіцистичного жанру літератор послідовно і безкомпромісно, з аргументацією розкриває типовий російський великодержавний шовінізм у всіх його проявах. Протягом усього життя творця червоною ниткою незмінно проходить вірність обраним ідеалам і рідній землі.

Ключові слова: письменник, літературна спадщина, терор, вірність ідеалам.